

Raoul Wallenbergs inre kompass

”För mig finns inget annat val,” det svarade Raoul Wallenberg på frågan om varför han riskerade sitt liv för människor han varken delade språk, religion eller kultur med. ”För mig finns inget annat val, jag måste få göra allt i min makt för att rädda så många som möjligt.”

Men hur kunde det komma sig egentligen, att Raoul mitt under brinnande krig valde att lämna ett tryggt liv i ett neutralt land i fred och en av Sveriges mest välbärgade familjer för att riskera allt? Det finns naturligtvis flera förklaringar till varför Raoul agerade som han gjorde, men en viktig orsak var Raouls farfar Gustav, som kom att spela en betydande roll i hur Raouls liv utvecklades.

Fostras till ”världsmedborgare”

Raoul föds den 4:e augusti 1912, och det gör han rakt in i en familjetragedi. Bara tre månader tidigare har hans far gått bort i cancer och lämnat mamma Maj som änka vid blott 23 års ålder. Även Raouls mormor Sofie är vid tiden för hans födelse nybliven änka, och tidigt blir Raoul kallad för familjens ”lilla tröstare och solsken.”

Redan från början tar farfar Gustav en mycket aktiv roll i Raouls uppfostran. Han hade haft stora förväntningar på Raouls avlidne far, men efter faderns plötsliga död, för farfar Gustav istället över förväntningarna på sin sonson. Nu är det Raoul som får axla ansvaret som familjens guldkalv och förväntas ta en betydande roll inom banken. Han ska fostras till något stort, bli en ”världsmedborgare,” självständig och kapabel.

Men med tiden ska det visa sig att Raoul inte alls är den typiske bankmannen. Istället är han konstnärlig, kreativ och äventyrlig. Han beskrivs som rolig, karismatisk och påhittig: egenskaper som på den tiden inte är särskilt karaktäristiskt för en bankman, och till slut åker Raoul till USA för att läsa till arkitekt. Där går han ut som kursetta och återvänder sedan till Sverige, men farfar Gustav är inte klar med Raouls utbildning till ”världsmedborgare.” Han skickas än en gång ut i världen för att få fler internationella erfarenheter. Bland annat reser han till och arbetar i Haifa, Israel, där han träffar judiska familjer från hela världen som hittat en fristad från förföljelse där. Han blir djupt berörd över deras berättelser om systematisk diskriminering och pogromer. Likaså reser han till och bevittnar rasförtryck i Sydafrika och Indien. I brev hem skriver han till sin syster Nina, att ”En sak har jag lärt mig... en bra människa är en bra människa oavsett hudfärg, religion eller etnicitet och en skitstövel är en skitstövel oavsett detsamma.”

”Jag vill göra skillnad”

Under krigsåren och väl hemma i Sverige går Raoul och syster Nina på bio och ser Leslie Howards film Pimpnel Smith. Filmen bygger på den klassiska äventyrsromanen Röda Nejlikan men handlingen är förflyttad från revolutionens Frankrike till det samtida Europa, och huvudpersonen räddar förföljda judar på flykt undan nazisterna. Efter lång tystnad under

promenaden hem från biografen säger Raoul till sin syster att ”det där vill jag också göra, jag vill göra skillnad.”

Det är säkerligen fler saker som spelar in när Raoul sedan tackar ja till förfrågan om att åka till Budapest, men filmen gör stort intryck på Raoul. Även slumpen spelar in. Den amerikanska Krigsflyktingkommittén initierad av president Roosevelt söker en agent från ett neutralt land, för ett uppdrag med det tydliga syftet; att rädda så många judar som möjligt. Den amerikanska ambassaden är placerad i samma hus där Raoul arbetar, och hans chef får på omvägar nys om uppdraget och tipsar om Raoul, som gjort sig känd som skicklig förhandlare, språkkunnig och självständig.

”Medmänsklighet är en handling”

Det amerikanska sändebudet stämmer träff med Raoul och de möts för att prata vid i en hiss på Strandvägen 7 i Stockholm. Troligen sker mötet just i en hiss för att undvika avlyssning. Där åker de upp och ner, och när Raoul sedan kliver ut ur hissen har han accepterat uppdraget. Det finns dock en person som motsätter sig valet av Raoul, den judiske rabbinen i Stockholm. Rabbinen ställer sig frågan vad som skulle göra Raoul lämplig för uppdraget, han som bara är arkitekt och inte heller är han jude.

Raoul ska då ha bett rabbinen att acceptera honom, och sedan berättat om vad han har fått uppleva under sina resor. Bland annat berättar han om den gången hans tåg stod stilla på stationen i Berlin, och ett annat tåg rullar in. Dörrarna öppnas och en liten pojke slängs ut på perrongen. En förtvivlad man slänger sig gråtande och skrikande ut ur samma vagn, och lyfter upp pojken, som är död, i sina armar. Hans blick möter då Raouls, samtidigt som en soldat går fram till mannen och avrättar honom på plats.

Efter att ha berättat för rabbinen ber Raoul än en gång om att få uppdraget. ”Ni måste välja mig, jag måste kunna göra någon skillnad. Jag satt bara kvar då, jag måste få göra något nu, för medmänsklighet är en handling.”

”Lite nytta har jag ändå gjort”

Så den 7 juli 1944 åker Raoul ner till Budapest för att arbeta under sju intensiva månader. Hans gärning under andra världskriget är unik. Genom att agera med civilkurage och medmänsklighet räddade han tiotusentals judar undan Förtälsen. Som svensk diplomat gjorde han skillnad genom att utfärda skyddspass och etablera så kallade svenskhus där ungerska judar kunde söka tillflykt på neutral mark.

Han navigerade i ett landskap där han samarbetade med de som ville hjälpa judar och organiserade hjälpinsatser. Men han tvingades också förhandla med fienden, inklusive den fruktade nazisten Eichmann. Metoderna var ibland kontroversiella: han mutade och ägnade sig åt utpressning, köpte judar för livsmedel och förfalskade dokument.

Vid årsskiftet 1945, befriar ryssarna Ungern från nazisterna. Raoul tar då kontakt för att samverka kring återuppbyggnaden av landet. Inför sitt andra inbokade möte med ryssarna väntar Raoul och hans chaufför i en bil, när två judiska ungdomar passerar. De har sprättat bort Davidsstjärnan från sina kläder och Raoul ska då ha sagt att ”lite nytta har jag ändå gjort.” Efter det kommer en rysk bil eskorterad av fyra motorcyklar. Raoul sätter sig i bilen, de svänger runt hörnet och Raoul vinkar av sin vän.

Det var den 17 januari 1945 och sista gången Raoul sågs i frihet. Hans öde därefter är fortfarande okänt. Hemma väntar Raouls familj förgäves på att han ska komma tillbaka. Alla hade naturligtvis förstått att uppdraget i Budapest innebar en stor risk, men att Raoul som medborgare i ett neutralt land som Sverige, skulle föras bort och fängslas av ryssarna som var allierade mot Tyskland, var helt otänkbart.

Sedan dess har hans familj fortsatt att kämpa. Först för att få hem Raoul, och därefter för att få veta vad som hände honom. Hans familj brukar säga att Raoul alltid varit den mest närvarande, i sin frånvaro, i familjens hjärtan. Enligt ryska uppgifter ska han ha avlidit i fångenskap år 1947, men hur och när är fortfarande ovisst. I oktober 2016 dödförklarades till sist Raoul Wallenberg av svenska myndigheter.

”En inre kompass”

Berättelsen om Raoul Wallenberg är en historia om medmänsklighet. Men mest av allt är det en berättelse om hur en enskild person, med stort civilkurage och mod, kunde komma att spela så stor roll för tiotusentals människors öde.

Mod är att trotsa sina rädslor och agera ändå. Själv brukade Raoul säga att han innerst inne var en feg person, men att han hade ”en inre kompass.” Det Raoul stod upp för är dessvärre aktuellt än idag. Historien må aldrig upprepa sig på precis samma sätt, men när ekot från det förgångna ringer även i vår tid behövs vi som vågar stå upp för mänskliga rättigheter och alla människors lika värde. Låt oss lära av historien och agera i tid.

Zandra Bergman

Raoul Wallenberg Academy